

Ivana
Tadić

Povodom 250 godina od objavljivanja knjige Roberta Adama *Ruins of the palace of the emperor Diocletian at Spalatro* (London, 1764.)

Građevine starih su u arhitekturi ono što su djela prirode u odnosu na druge umjetnosti; one nam služe kao modeli koje bismo trebali oponašati i standardi prema kojima bismo trebali prosuđivati.¹ Riječi su to škotskog arhitekta Roberta Adama koje najbolje opisuju temelje klasicističkog stila nastalog sredinom 18. stoljeća kao reakcija na raskošnu arhitekturu baroka i potaknutog novim zanimanjem za prošlost, arheološkim istraživanjima, kao i prosvjetiteljskim duhom vremena.

U osvitlu tog novog doba prevladavalo je shvaćanje kako se bit antičke arhitekture najbolje može spoznati kontemplacijom pred antičkim spomenicima sačuvanim *in situ*. Između ostalih, to je postala svojevrsna metoda za sve arhitekte željne znanja i inspiracije koja se savršeno uklapala u *Grand Tour* 18. st. Na jedan takav pothvat odvažio se i Robert Adam koji kaže da "onaj koji teži za slavom u teorijskoj ili praktičnoj arhitekturi smatra neizbježnim preostala antička djela promatrati vlastitim očima kako bi u njima vidio one ideje veličine i ljepote koje vjerojatno ništa osim takvog promatranja ne može predočiti".²

Robert Adam je plodove svog *Grand Toura* europskoj javnosti predstavio 1764. g. objavivši knjigu *Ruins of the palace of the*

emperor Diocletian at Spalatro. Svojim djelom pridružio se nizu popularnih izdanja slične tematike (Wood: *The ruins of Palmyra*, 1753. i *The ruins of Balbec*, 1757.; Le Roy: *Les Ruines Des Plus Beaux Monuments De La Grèce*, 1758.; Stuart i Revett: *The Antiquities of Athens and Other Monuments of Greece*, 1762.). Zainteresiranih čitatelja nije nedostajalo, o čemu svjedoči dugi niz uglednih pretplatnika među kojima je bio i engleski kraljevski par (samom kralju Georgeu III. je knjiga i posvećena). Knjiga je doživjela veliki uspjeh, ne samo u Velikoj Britaniji, nego i šire, čak i u Sjevernoj Americi. To svjedoči o njezinoj važnosti ne samo kao dokumentu jednog spomenika, već i kao svojevrsnog priručnika za klasicistički stil.

Poput većine, i Robert Adam velik dio svog *Grand Toura* provodi u Rimu, koji ga je inspirirao za objavu vlastitog djela i gdje je fasciniran Dioklecijanovim termama otkrio kako je "njegova (Dioklecijanova) veličina preporodila ukus u arhitekturi, koji je bio uzvišeniji od onog njegova doba, i stvorila umjetnike koji su mogli, s nemalim uspjehom, imitirati stil i način jednog čišćeg doba".³ Ne čudi stoga što je za temu svoje prve knjige odlučio izabrati palaču cara kojem se toliko divio, a kada tome pridodamo i njegov interes za privatnu antičku arhitekturu koja se sačuvala tek u fragmentima, onda se taj odabir čini gotovo logičnim. Odmah po dolasku u

1 Robert Adam, *Ruins of the palace of the emperor Diocletian at Spalatro*, London, 1764., str. 1.

2 Isto, str. 1.

3 Isto, str. 2.



↑ Robert Adam, *Ruins of the palace of the Emperor Diocletian at Spalatro in Dalmatia* (1764.); Pogled iz splitske luke na kriptoportik Dioklecijanove palače, Tabla VII.

Rim upoznaje vrsne poznavatelje antičke arhitekture - slikara Charlesa Louisa Clérisseaua, kojeg će povesti sa sobom u Split, te Giovannija Battista Piranesija, legendarnog “portretista” rimskih spomenika. Adam svoj doživljaj antike duguje upravo njima jer je uz njih učio ne samo crtati, već i gledati spomenike te će oni trajno ostaviti utjecaja na njegov rad.

Robert Adam sa svojim timom, slikarom Clérisseauom i dva crtača (Agostino Brunias i Laurent-Benoît Dewez), stiže u Split krajem srpnja 1757. g. i odmah kreće na posao. Premda su ih zadesile neke neprilike, kao sumnja mletačkih vlasti na špijunažu, ipak su u pet tjedana uspjeli izvesti istraživanje koje je uključivalo mjerenja, snimanja, manja sondažna arheološka iskapanja, proučavanja i rekonstrukcije izvornog izgleda palače.⁴ U opširnom, neobjavljenom

predgovoru Adam opisuje njihov boravak u Splitu, pripovijeda o gradu i njegovim stanovnicima te spominje osobe koje su mu bile od velike pomoći, poput vojnog inženjera Antuna Markovića i škotskog generala Williama Graema, zahvaljujući čijim naporima je uspio nastaviti svoje istraživanje.⁵

Knjiga je uz kratki uvod i opis Adamove varijante izvornog stanja palače, opremljena 61 tablom čiji prikazi variraju od velikih veduta grada do detaljnih prikaza dekorativnih elemenata. Vedute Splita i njegovih ambijenata radili su grafičari F. Bartolozzi, F. Zucchi, P. Santini, D. Cunego i drugi, koristeći predloške Clérisseaua, dok su tehničke crteže radili Agostino Brunias i Laurent-Benoît Dewez.⁶

4 Duško Kečkemet, *Robert Adam: Dioklecijanova palača i klasicizam*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2003., str. 170.

5 Duško Kečkemet, Neobjavljeni predgovor Roberta Adama u knjizi o Dioklecijanovoj palači u Splitu, *Grada i prilozi za povijest Dalmacije*, sv. IX., Split, 1977., str. 231-248.

6 bilj. 4, str. 110., 157.



↑ Robert i James Adam, *Građevina zvana Adelphi*.

Grafika Benjamina Greena objavljena 1772. u proširenom izdanju knjige Williama Maitlanda *History of London*

Ruins of the palace of the emperor Diocletian at Spalatro je prva monografija palače koja nam donosi njenu znanstvenu obradu i rekonstrukciju. Iako u tome nije bio bez prethodnika (sjetimo se samo putopisa Spona i Wehlera te Fischer Von Erlachove rekonstrukcije “na nevideno”), Adam je nakon dolaska u Split uvidio njihove greške i dao svoju interpretaciju palače utemeljenu na terenskom istraživanju te dopunjenu teorijskim znanjem o antičkoj arhitekturi. Bez ulaženja u prevelike detalje, možemo zaključiti kako je Adam, na temelju postojećih ostataka, s priličnom točnošću rekonstruirao dijelove palače. Međutim, treba naglasiti kako su podrumi bili zatrpani i time nedostupni za istraživanje pa se on u tim rekonstrukcijama ipak najviše oslanja na vlastito poznavanje rimske stambene arhitekture i tekstove Vitruvija i Plinija, kako i sam navodi u poglavlju *Opis općeg plana palače*, što objašnjava njegove greške. Adam je ne samo rekonstruirao formu, već i funkciju dijelova palače, a nazivlje koje je koristio uvriježilo se u literaturi do danas.

Posebnost Splita je u tome što, kako nekoć, tako i danas, u palači buja život koji je istovremeno čuva i mijenja te stvara *urbanu poetiku grada* temeljenu na dinamičnim odnosima prošlosti i sadašnjosti.⁷ Nema sumnje da je Adam ostao očaran tom činjenicom, što se da iščitati iz umetnutih živopisnih scena čije kulise sada dobivaju potpunu drugačiju sliku – to su živući, radni i sveti prostori stanovništva koje je šaroliko poput samog kraja (ljudi u narodnim, orijentalnim ili europskim nošnjama – trgovci, obrtnici, konjanici, šarlatani, pralje itd.) Na koricama Adamove knjige ostao je, dakle, zabilježen, možda načinom prikaza pomalo romantičarski, ali sadržajem prikazanog potpuno realan život malog lučkog grada. Tako bismo gotovo mogli reći da je ova prva monografija o palači u biti i monografija o gradu – jer, što je Split bez palače i palača bez Splita?

Spomenuto je već kako je knjiga *Ruins* poslužila kao svojevrsni priručnik

⁷ Ivo Babić, *Urbana poetika Splita u Dioklecijanovoj palači*, *Kulturna baština*, 19, Split, 1989., str. 51-64.

klasicističke arhitekture, opskrbljujući čitatelja modelom građevine te čitavim repertoarom njezinih dekorativnih elemenata. No Robert Adam se nije zaustavljao na tom teorijskom napatku, već je i sam vlastitu teoriju primjenio u praksi. Kao arhitekt imao je čast da se još za njegova života po njemu nazove dekorativni stil – *Adam style*. Nedvojbeno je Adamovo iskustvo *Grand Toura* odredilo njegov specifičan i popularan stil u arhitekturi. U predgovoru zajedničke edicije - *The Works in Architecture of Robert and James Adam* - braća Adam opisuju porijeklo i karakteristike tog stila za kojeg vjeruju da je donio “neku vrstu revolucije u cijelom sustavu ove korisne i elegantne umjetnosti”.⁸ Utemeljen prije svega na rimskoj antičkoj umjetnosti, a poslije obogaćen različitim spletom stilova (elementi etrurskog, renesansnog, rokoko stila itd.), *Adam style* je doživio golem uspjeh diljem Europe i Amerike, a da braća nikada nisu napravili nijedno djelo van granica Ujedinjenog Kraljevstva.

Kada se govori o samom utjecaju Dioklecijanove palače na rad Roberta Adama, treba biti oprezan jer se lako može upasti u zamku da ga se nađe tamo gdje ga možda i nema. Naime, neki osnovni elementi palače koje će Robert kasnije često upotrijebljivati, poput centralnih prostora, ugaonih kula ili venecijanskih prozora, bili su sastavni dio tada jako popularnog paladijevskog stila, a uostalom, njima se mogao nadahnuti i tijekom boravka u Rimu. S druge strane, to ne znači da je utjecaj palače na daljnji Adamov rad neznatan, dapače, on je itekako prisutan, pa će ovdje biti navedeni neki najpoznatiji primjeri.

Građevine nastale 1760-ih, dakle, nakon povratka Roberta Adama s *Grand Toura*, najbolji su primjer utjecaja kasnorimske

arhitekture, a time i Dioklecijanove palače, na Adamova djela. Palača *Kedleston Hall*, točnije izgradnja njenog južnog pročelja i unutrašnjosti, jedno je od najistaknutijih ostvarenja braće Adam, a nastala je između 1760. i 1770. Svojom tlocrtnom koncepcijom duge dvorane sa stupovima, na koju se nadovezuje kružni prostor salona, podsjeća na koncepciju Peristila i Vestibula. Taj se dojam povećava kada promotrimo interijer tih prostorija koje se pune citata Dioklecijanove palače – korintski stupovi, nadvratnik s konzolama, dekorirani vijenac te niše i kupola salona koji prizivaju elemente splitskog Peristila i mauzoleja.⁹

Južno krilo palače *Bowood House* već svojim imenom – *Dioklecijanovo krilo* (*Diocletian's Wing*) – upućuje koji je uzor građevini. Dva istaknuta ugaona dijela, središnji portal naglašen zabatom te naročito dugo prizemlje rastvoreno nizom lučnih otvora poziva se na ritmičnost kriptoportika Dioklecijanove palače. U parku iste palače Adam je projektirao i mauzolej koji centralnim tlocrtom i kupolom priziva arhitekturu splitskog mauzoleja i Vestibula, a zanimljivo je da nalikuje i na centralnu građevinu s kupolom na uvodnoj ilustraciji Adamove knjige, koja opet može biti shematski prikaz navedenih splitskih građevina.

Dioklecijanova palača kao bogata riznica dekorativnih motiva - stupova, kapitela, nadvratnika, konzola, vijenaca - kasnorimskog razdoblja je svakako bila izvor za uređenje brojnih Adamovih građevina, ali i inspiracija za stvaranje vlastitih motiva. Kao poseban motiv ističe se kapitel pilastra na uglu Peristila, specifičan po samo jednom nizu akantusovog lišća i kanelurama iznad njih. Takav će se kapitel pojaviti na više građevina, među kojima su spomenuto Dioklecijanovo krilo i blagovaonica palače *Landsdowne House*.

8 *The Works in Architecture of Robert and James Adam*, Vol. I., London, 1778. (reprint E. Thézard, 1900.), str. 1.

9 bilj. 4, str. 205.

Međutim, najbolji primjer odjeka arhitekture Dioklecijanove palače u djelima Roberta Adama je Adelphi kompleks, zamišljen kao veliki stambeni blok kuća objedinjenih jednim pročeljem. Na žalost, projekt nikada nije u potpunosti završen, a obitelj Adam je doveo do financijskog kraha. Reprezentativno pročelje kompleksa, uokvireno dvjema bočnim zgradama, referenca je na kriptoportik Dioklecijanove palače, a reminiscencije se pojačavaju kada pred njim vidimo šetnicu rastvorenu lučnim otvorima uz rijeku. U ovom slučaju Adam ide korak dalje od pukog preuzimanja arhitektonskih oblika; on gotovo da citira sam kontekst palače pa za ovaj projekt bira lokaciju uz prometnu Temzu koja neodoljivo podsjeća na smještaj palače uz more. Pri tom nailazi i na isti problem neravnog terena, pa i Adelphi kompleks leži, poput Dioklecijanove palače, na nadsvođenim supstrukcijama.¹⁰ Ovaj primjer je zanimljiv iz još jednog razloga. Premda na velikom broju prikaza, pogotovo na onima za koje su napravljene i rekonstrukcije, uočavamo namjeru za brisanjem svih naknadno nastalih “inkrustracija” na arhitekturi palače, ipak Adam nije ostao imun na tu šarmantnu

sintezu stilova. Na pročelje Adelphi kompleksa Adam je postavio pilastre među kojima su, kao izrezani, uski prozori koji asociraju na prozore srednjovjekovnih kuća uguranih među otvore kriptoportika, kao što to vidimo na tabli VII koja prikazuje pogled na kriptoportik s luke.¹¹ Mogli bismo reći da je Adam citirao palaču sa svim njenim “manama i vrlinama” te u svoja djela prenio i nešto više od tada poželjnih antičkih oblika.

Iz navedenih primjera jasno je kako je Adamovo iskustvo boravka u Splitu zauvijek ostalo obilježeno ne samo njegovom knjigom, već i njegovim djelima. Budući da je *Adam style* bio jako raširen i imitiran, moglo bi se reći da je posredno ostavilo traga i u radovima njegovih sljedbenika diljem Europe i Sjeverne Amerike. Osim toga, Robert Adam je svojom knjigom uveo Dioklecijanovu palaču u znanstvenu literaturu i potaknuo ne samo veći interes za istraživanje palače, već je i potvrdio Split kao konačnu, a ne prolaznu, destinaciju *Grand Toura*, koju će nakon njega, a možda baš zahvaljujući njemu, nastaviti pohoditi brojni umjetnici i arhitekti. x

¹¹ bilj. 1, tabla VII.

¹⁰ bilj. 4, str. 272.